

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KADIN ALGISI VE KADIN HAKLARI

PERCEPTION OF WOMEN AND WOMEN'S RIGHTS IN THE FIRST TURKIC STATES

Okan AÇIL*

ÖZ: Tarihin başlangıcından beri kadın erkek ile beraber, bazen eşit derecede, bazen haksızlığa uğrayıp zulüm görek ve bazen kutsal görülüp el üstünde tutularak yaşamını sürdürmüştür. Kadının statüsü coğrafyaya, yaşanan zamana ve kültüre göre toplumdaki topluma değişkenlik göstermiştir. İşte tarihin Türk devirlerinde, toplumda önemli bir unsur olarak yer alan kadının, toplumdaki algılanışını ve sahip oldukları hakları ortaya koymayı amaçlayan bu makalede, yaklaşık bin yıllık dönemde, Avrupa'dan Çin'e kadar olan bölgede yaşamış olan, İskitler, Büyük Hun ve Avrupa Hun Devletleri ve Göktürk Devleti dönemleri incelenmiştir. Eski Türk kadınının devlet yönetiminde ve sosyal hayatta sahip olduğu haklar, Türk toplumundaki kadın algısı, Türk kadınının icra ettiği görevler ve sahip olduğu statü kaynakların aktardığı bilgiler doğrultusunda bir araya getirilip sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: iskit, hun, göktürk, kadın hakları, eski türkler.

ABSTRACT: Since the dawn of time, women have coexisted with men sometimes equally, sometimes oppressed and cruelly treated and sometimes seen as divine and on a silver platter. The status of women has changed in different societies based on geography, time and culture. In this article whose aim is to put forth the public perception and rights of women, who were an important element of the society, in Turkic era, the Scythians, the Great Hun and European Huns and the Göktürk states and governments, who lived in an area from China up to Europe through an approximate timespan of a thousand years, have been examined. The rights possessed by the ancient Turkic women in administration and social life, the perception of women in Turkic society, the tasks carried out by Turkic women and their status have, through the information provided by the resources, been gathered and attempted to be presented.

Keywords: scythian, hun, göktürk, women's rights, old turkic.

GİRİŞ

Tarihin başlangıcından beri kadın ve erkek, her devirde, her coğrafyada, her kültürde birbirlerini tamamlayarak yaşamış ve varlığını sürdürmüştür. Bu tamamlanış esnasında bazen biyolojik ve fiziksel nedenlerden ötürü cinsiyete dayalı iş bölümü yapılmış, bazen kadın oldukça ön plana çıkmış, anaerkil kültürler ortaya çıkmış ve doğurganlığı sebebiyle kutsallık atfedilip tanrıçalaştırılmıştır. Ancak bazen de geri planda yaşamını sürdürmek zorunda kalmış hatta köle, değersiz bir eşya, hiçbir hakkı olmayan bir nesne olarak görülmüştür. Tabi ki bu farklılıklar yaşanan toplumun anlayışına, dönem şartlarına ve coğrafyaya göre değişip gelişmiştir. Çok eski devirlerden beri, devlet kurma geleneğine sahip olan Türk topluluklarında da çeşitli faktörlerin etkisiyle kadına ait bir yer, bir konum oluşmuştur. İlk büyük Türk devletleri olan İskitler, Hunlar ve Göktürkler dönemlerinde kadının nasıl algılandığına bakmadan önce, dönem ve coğrafyanın ana hatlarını çizmek gerekmektedir.

* Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampüs/Malatya-TÜRKİYE, okan.acil@inonu.edu.tr

Yapılan araştırmalar ve arkeolojik buluntular ışığında İskitlerin kökeni hakkında, İranilik, Slavlık ve Ural – Altay ırkı nazariyeleri ortaya atılmıştır. Bu mesele ortaya çıktığından beri ortaya atılan görüşlerin içinde en kuvvetlisi Ural – Altay ırkına mensup oldukları nazariyesidir. Arkeolojik buluntular ve dil-din-örf-adet gibi kültürel unsurlar incelendiğinde pek çok yabancı (Niebuhr, Mordtmann, Minns, Franke, Meyer, Ruben) ve yerli (Arsal, Günaltay, Z.V. Togan, Kırzioğlu, Guboğlu, Tarhan, Ögel, Öztuna, Koca) bilim insanı İskitlerin kökeninin Ural – Altay ırkı ya da Türk olduğunu kabul etmişlerdir. Arkeolojik buluntular, M.Ö. 8. Yüzyılın içerisinde Orta Asya'dan çıkıp, M.Ö. 7. Yüzyılda önemli bir güç haline gelen İskitlerin, Tuna Nehri'nden, Çin'in batı sınırlarına kadar uzanan sahaya yayıldıklarını göstermektedir (Durmuş, 2012: 59-62,93). Hunlar ise, Büyük Hun (Asya) ve Avrupa Hun olmak üzere tarihte iki büyük devlet kurmuştur. İlk kez tüm Türkleri tek bayrak altında toplamışlar ve Avrupa'nın bugünkü etnik yapısını oluşturan kavimler göçünde ana unsur olarak bulunmuşlardır. Hunların çok daha eski devirlerden beri Çin kaynaklarında adları geçmekteyse de, M.Ö. 318 yılında bir antlaşma metninde adının geçtiğini biliyoruz, devletin kuruluşu olarak da M.Ö 220 Teoman zamanı temel alınır. Bunu başlangıç kabul edip, Daha sonraki devirlerde kurulan Avrupa Hunları'nın 469 senesindeki yıkılışını son kabul ettiğimizde, farklı devletlerde olsalar da Hunların bu devrede, Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar olan bölgede, siyasi yaşamını sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Tarihte Türk adını ilk kez devlet adı olarak kullanmış olan Göktürkler, Bumin Kağan (542-552) döneminde kuruluşunu gerçekleştirmiş ve 745 senesinde yıkılana kadar (Taşağıl, 2014: 20,384), Orta Asya ve Çin'de hâkimiyet sürmüş bir Türk devletidir. Dönem ve coğrafya ana hatlarıyla bu şekilde olmakla beraber, yaklaşık 1000 yıllık bir dönemde, Çin'den, Orta Avrupa'ya kadar olan coğrafyada yaşanmıştır.

Amacımız kıyaslamak olmamakla beraber, bu dönemde, farklı toplumların kadın algılarından örnekler vermek Türk toplumundaki kadın algısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Çin toplumunda kadın insan sayılmaz ve isim verilmezdi ve kız çocukları on yaşından sonra sokağa çıkamazdı. Yeni doğan erkek çocuk pahalı kumaşlara, kız çocuk ise bez parçalarına sarılırdı. İran'da ise Sasani devrinde kız kardeşle evlenmek serbestti. Kız kardeş ve annelere saygı gösterilmezdi. Bilindiği gibi İslam öncesi Arap toplumunda kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek bir adet halini almıştı. Bir Avusturyalı erkek, adet dönemlerinde kendi yatağında yattığını gördüğü karısını öldürebilirdi. Kadın, evde erkeklerin yemek yediği odaya girerse de ölümle cezalandırılabilirdi. Eski Hint Hukukuna göre kadın, evlenme, miras ve diğer konularda hiçbir hakka sahip değildi. Kadın zayıf karakterli ve kötü ahlaklı kabul edilirdi. İngiltere'de, 5. Yüzyıldan 10. Yüzyıla kadar erkekler, eşleri üzerinden ticaret yapma hakkına sahipti. Söz konusu dönem İngiliz toplumunda kadınlar İncil'e el süremezlerdi (Özdener, 1988: 228,229). O dönemin dünyasında, farklı coğrafya ve kültürlerde kadının durumu bu şekilde iken, bu toplumlarla yaklaşık olarak aynı dönemlerde hatta daha önceki dönemlerde yaşamış olan bozkır Türk devletlerinde, kadına karşı şövalyelere yakışır tarzda bir saygı vardı. Çadıra giren oğul babasından önce annesine saygı gösterirdi (Gumilev, 2013: 101).

KADININ TOPLUMDAKİ YERİ, HAK VE GÖREVLERİ

İşte bu oldukça geniş coğrafyada, oldukça uzun zaman diliminde kurulup yaşayan Türk devletlerinin toplumlarında kadının yerinin oldukça önemli olduğunu görmekteyiz. Eski Türk kadını erkeklerden kaçan, evin ancak harem kısmında yaşayan bir zümre değildi (Arsal, 2014: 338). Eski Türk toplumunda kadınlar hakları olmayan, pasif bir grup olmaktan çok uzaktır. Sosyal ve siyasi hayatın her noktasında aktif olarak yer almış, saygı gösterilmiş ve değer verilip, korunmuş bireyler olarak yaşamışlardır.

Eski Türk toplumunda hem erkek hem kadın eşit haklara sahipti ve cinsiyet ayrımı asla yapılmıyordu. Kadınlar büyük bir serbestliğe sahipti. Ata binmek, avlanmak, dövüşmek ve şaman ayinlerini düzenlemek gibi görevleri üstlenebilirlerdi. Boyları üzerinde çok etkili oldukları ve hatta devlet içinde yüksek görevlere geldikleri dönemlerde olmuştur (Roux, 2013: 138). Devlet yönetiminde hatunluk hukukuna sahip Türk kadınının, eşinin yanında bir yeri ve

söz hakkı bulunmakla beraber zaman zaman bu konuda eşlerinin önüne geçtiklerini de görmekteyiz (Kafesoğlu, 2007: 270). Hükümdarın yanında hatunu, resmi törenlere katılmış, elçileri karışlamış ve yeri geldiğinde devletini temsil etmiş adeta bir diplomat vazifesi görmüştür. Yönetim, askerlik, dini görevler ve devlet memuriyetinde bulunmuş bunun yanında sosyal hayatta ve aile hayatında da önemli rollere sahip olmuşlardır.

Namus ve iffetine son derece düşkün olan eski Türk kadını her şeyden önce erkeğin "evdeş" i yani ev arkadaşı idi. Ev dâhil ailenin bütün varlığı eşlerin ortak malı kabul edilirdi. Eşiyle birlikte ailenin bütün faaliyetlerine katılan Türk kadını erkekler gibi ata biner, silah kullanıp avcılık yapar ve güreş tutardı. Türk erkekleri eşlerine " *görklüm* " yani güzelim şeklinde, kadınları da onlara " *bey* " diye seslenirlerdi. Toplum içinde de " *altun özü* " (bedeni altın gibi kadın), " *ertini özü* " (bedeni inci gibi kadın), " *arık* " (temiz), " *silig* " (namuslu) gibi güzel sıfatlarla anılıp, iltifat görmüştür. Ev içinde hâkimiyet kadına aitti. Ev içinde, yemek pişirmek, temizlik yapmak, çocuklara bakmak, koyunları sağmak, süttten elde edilen yiyecekleri hazırlamak, dikiş dikmek, keçe yapmak, kumaş dokumak, çadırı kurup sökmek ve bazen kocasının atını eyerlemek kadının göreviydi (Koca, 2010: 120; Rasonyi, 1988: 58). Kadınların savaşta düşman eline geçmesi büyük bir utanç sayılırdı. Bu sebeple savaş zamanlarında kadınları güvenlik altına almayı ihmal etmezlerdi. Eski Türklerde dönemin ve yaşayışın gereği olarak savaş önemli bir rol oynadığından, savaş zamanlarında cephede düşmanla çarpıştıkları olduğu gibi, daha geride evin idaresi için lazım olan bütün şeyleri tedarik etme görevini de üstlendiklerini görüyoruz. Savaş zamanlarında oluşan bu durumun barış zamanlarında da devam ettiğini söyleyebiliriz.

Eski Türk topluluklarının sözlü edebi ürünleri olan destanlarına bakıldığında kadınların mevkiinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türk mitolojisine göre kadın kâinatın yaratılışının kilit noktasıdır. Buna göre; kâinat yaratılmadan önce her yer denizdi. Bu âlemde yalnız yaratıcı-tanrı diyebileceğimiz Kayra Han Ülgün Ata vardı. Yalnızlıktan usandığı bir sırada, denizde " *Akine* " yani " *Beyaz Anne* " göründü. İşte Ülgün Ata, Akine'yi görüp ondan aldığı ilhamla kâinatı yarattı. Akine olmasa erkek tanrı Ülgün Ata ilhamsız kalıp, hiçbir şey yaratamayacaktı. Yine Altay Dağ silsilesinde birçok destanda konu olan kadın adını taşıyan bir dağ olduğunu biliyoruz. Bu Kadın dağı Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri bir abide olarak görülmüştür (İnan, 1998: 274,257). Genel olarak bakıldığında birçok destanda kahramanlar, başlarına gelen felaketlerden, eşlerinin ya da kız kardeşlerinin sadakat ve gayretleri sayesinde kurtulur. Her kahramanın bir eşi vardır ve hiçbir şekilde birden fazla evliliğe işaret yoktur (İzgi, 2014: 28). Eski Türk kadınının toplumdaki bu yüksek derecesi toplumun her kademesinde olduğu gibi yaşayışın bir yansıması olan sanat alanında da kendisini göstermiştir.

Eski Türk Ceza Hukuku da kadının toplum içindeki aktif yaşantısını destekler nitelikte gelişmişti. Sosyal hayatlarında rahat etmeleri ve güvende hissetmeleri için uygulamalar bulundururdu. Evli kadınla zina yapanlar, cinsel saldırıda bulunurlar idam edilirdi. Genç bir kıyı kirleten erkek ağır para cezasına mahkûm edilir ve kızla evlendirilirdi (Avcı, 2012: 17).

Hayatını bu anlayış içinde yaşayan Türk kadınının statüsüne ve görevlerine ek olarak sahip olduğu bazı haklar da mevcuttu;

Eski Türk kadınının evlilik konusunda şu haklara sahipti. Kadına baskı ve zorlama yapılmaz, isteklilik ile yuva kurulurdu. Kızlar 15–17 yaşlarından itibaren itibaren evlenebilirlerdi (Baykara, 2001: 154). Ancak, küçük yaşlarda veliler çocuklarının evlenmesini uygun görerek, evlendirebilirler. Fakat aynı evde karı-koca yaşantısına başlamadan önce ergenlik çağına gelmeleri beklenirdi. Evliliklerde genel olarak bilindiği gibi dıştan evlenme anlamına gelen " *exogamie* " esastı (Kafesoğlu, 2007: 228). Türklerde yakın kan akrabalığı evlenmeye mani olduğu yani encest ilişkisine izin verilmediği gibi sütkardeşler arasındaki evliliğe de asla izin verilmezdi. Evlenmenin bir diğer önemli şartı güveyin, gelinin velilerine bir miktar mal vermesiydi. Bu kız için verilen mala " *kalın* " denirdi. Bu mal genelde at veya

koyunlardan oluşurdu (Komisyon, 1930: 432). Kalın kızın fiyatı olmaktan çok uzaktır. Evlenme bir satım-alım muamelesi olarak görülmezdi. Kalının ödenmesi ve geri iadesiyle alakalı bazı düzenlemeler vardı. Nişanlı kız babası evindeyken, nişanlısı ile karılık münasebeti olmadan önce ölürse, kalın talep edilemez, verilmiş kısmı iade edilir. Nişanlılar arasında cinsel münasebet olmuşsa, kız düğünden önce ölmüş olsa bile kalın ödenir. Nişanlanıp, kalının tamamını vermiş güvey, evlenmekten vazgeçerse kalını geri isteyemez. Kız tarafı sebepsiz yere kızı vermekten vazgeçerse kalını geri ödemek zorundadır (Arsal, 2014: 335). Bu uygulamalardaki temel amaç kadın veya erkeğin hakkının korunmasıdır.

Türklerde genellikle tek eşlilik yani " *monogamie* " görülür (Kafesoğlu, 2007: 228), kadınlık onuru kırılmazdı. Türk dilinde çoklu evlilik yani " *polygamie* " kelimesinin karşılığı yoksa da sonradan Türkler birkaç kadınla evlenmeyi kabul etmişlerdir. Fakat kadınlardan sadece biri baş kadın sayılırdı. Kocanın diğer zevceleri baş kadına hürmet ve itaat ederdi (Arsal, 2014: 336). Çok eşliliğin aslında bir sosyal yardım olduğu görüşü de vardır (Baykara, 2001: 154). Burada çok eşliliğin genel olarak yönetici sınıfa has bir durum olduğunu, topluma indirgenmiş örneklerinin yok denecek kadar az olduğunu belirtmekte yarar vardır. Babaların vefatından sonra oğulların üvey anaları ile büyük biraderlerin vefatından sonra küçük biraderlerin yengeleri ile amcaların vefatından sonra yeğenlerin yengeleri ile evlenmesi hukuki bir vazife olarak algılanırdı. Hukuk tarihinde, bu hukuki âdetin ismi " *levirat* " tır (Arsal, 2014: 337). Ailede yardımlaşma, sosyal güvenlik esas olduğundan ölen kardeşin dul karısı ile evlenilebilir. Bu uygulamaya yol açan sebepler, dul kalan eşin ve çocukların bakım ihtiyaçlarını karşılamak, aile mülkünün parçalanmasını ve yabancıya gitmesini önlemek ve aile içinde kalarak ölen kocanın ruhuna hizmet etmek sayılabilir. Ancak belirtmek gerekir ki levirat, kadının da istemeyip kabul etmesiyle gerçekleşen bir adetti. Kadın levirata zorlanamaz, eğer isterse bu adet uygulamaya geçirilirdi (Ahmetbeyoğlu, 2014: 287). Kadının ilk kocası " *tun beg* " sözüyle anılıyordu (Koca, 2010: 129). Bu, Türk kadını eşinden boşanması veya eşinin vefat etmesi sonucunda dul kalınca tekrar evlenip, yuva kurma hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Eski Türk Kadınının boşanma hakkı da vardı. Kadın mutsuz veya yürümeyen bir evliliği ölene kadar yürütmek zorunda değildi. Ancak keyfi bir şekilde evini terk edemez, istediği zaman toplanıp babasının evine geri dönemezdi. Uygun sebepler ortaya çıktığında kadın boşanma talebini dile getirebilir ve boşanabilirdi. Kocasının kendisine kötü davranış göstermesi, kocasının başka bir kadınla gayrimeşru ilişkide bulunması ve kocanın cinsel iktidarsızlığı gibi aile temelini sarsan durumlarda kadın boşanmak isteyebilir ve boşanırdı. Tabi ki erkeğin de eşiyile boşanma hakkı vardı. Boşanma kocanın kabahati sonucunda olursa, koca verdiği kalını geri talep edemezdi ve karısının çeyiz olarak getirdiği malı da iade etmeye mecburdu. Boşanma kadının suçu neticesinde ise kalın erkeğe iade edilirdi (Arsal, 2014: 337). Günümüz evlilik sözleşmelerine benzerlik gösteren bu uygulama, evlilik öncesi kız tarafına verilen kalının sadece kadının bedeli ya da yetiştirme ücreti olarak algılanmaması gerektiğini göstermektedir. Kalının varlığı; evliliğin daha sağlam zemine oturtulması, keyfi boşanmaların önüne geçilmesi gibi amaçlara hizmet etmesi ve hem erkek hem kadın için boşanmaktan caydırıcı bir unsur olması açısından önemlidir. Bir noktada evliliğin sigortası olarak da görülebilir.

Evlenme ve boşanma konularındaki özgürlük ve hak sahipliklerinin yanında, Eski Türk Kadın'ının mülk edinme, varislik ve miras hakkı da bulunmaktaydı. Türk ailesinde, aile içinde kadının kendine ait mülkü vardı. Evlenen kadının baba evinden getirmiş olduğu çeyiz malı üzerinde kocanın hiçbir tasarruf hakkı yoktu (Donuk, 1980/81: 165). Aile dışında da kadının taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde de tasarruf hakkı olduğunu biliyoruz. Hatunların kendilerine ait sarayları – köşkleri, hizmetlileri ve malları vardı.

Aile büyüklerinin ya da eşin vefatından sonra kadın varis olarak görülmüş ve mirastan hak ettiği payı almıştır. Eski Türk devletlerinde yöneticiliklerde, " *kut* " yani egemenlik kudretine buna en layık sahip olurdu, kız çocukları dâhil hükümdarın her çocuğunun buna hakkı vardı. Bir devletin en yüksek dereceli miras konusu olan yönetme hakkının varisliğinde bile Türk kadınının hakkı olup, hisse sahibi olması oldukça dikkat çekicidir.

Kocanın vefatından sonra karısı, kocasının malından 1/4 alır, bazı topluluklarda bu hissenin 1/5 olduğunu görüyoruz. Kızların hisseleri de 1/10 olarak tespit edilmiştir. Buna ek olarak miras paylaşılmasından önce kadının getirmiş olduğu çeyiz kocasının verdiği kalından fazla olmuş ise bu aradaki farkı da alırdı. Baba evinin varisi en küçük oğuldu. Bu baba evinde kalan ve babanın servetine varis olan erkek, annesinin veya varsa üvey annesinin giderlerini karşılamaya, evlenmemiş kız kardeşlerine sahip çıkıp evlendirmekle yükümlüdür. Buna karşılık kız kardeşleri evlendiği zaman alınacak " *kalın* " ona ait olur. Ayrıca, evlenmiş ve evlendiği zaman bir miktar çeyiz almış kızlar mirastan pay alamazdı (Arsal, 2014: 337). Evin reisi öldükten sonra bile Türk kadını mağdur edilmemiş, hayatını devam ettirebilmesi için mirastan paylarını alabilmişlerdir. Ayrıca baba ocağını tüttürmeye devam eden en küçük oğulun anne, üvey anne ve evlenmemiş kız kardeşlerine bakıp, evlendirme yükümlülüğü oldukça önemlidir. Her ne kadar bu öksüz kalmış kızların evlenince aldıkları kalını erkek kardeşlerine vermek zorunda olmaları veya evlenip gitmiş kızların mirastan pay alamamaları bir ayırım gibi görünse de benzer durum erkek çocuklar için de geçerlidir. Yetim kalan kız evlendirip kalını alan erkek kardeş ödenen kalına sahiptir ancak evlendikleri zaman kız kardeşlerine çeyiz vermek zorundadırlar. Aynen evlendiği zaman çeyiz alıp giden kız çocukların mirasta hisse sahibi olmadıkları gibi, babasından mal alarak ayrılıp müstakil bir ev kurmuş olan oğullar da mirastan pay alamazdı. Görüldüğü üzere miras ve varislik konusunda da kadının erkekten çok büyük bir farkı yoktur. Cinsiyet üzerine yapılmış haksızlık derecesinde bir uygulama bulunmamaktadır ve mümkün olduğunca kadın erkek ayrımı yapılmadan her bireye eşit davranılmaya çalışılmaktadır.

İskitler Döneminde Kadın

İskit (Saka) toplum yapısının önemli özelliklerinden biri kadınların bağımsız olmasıydı. İskit kadınları hakkında Antik çağ yazarlarının genel değerlendirmesi, " *askeri harekâtlarda eşleriyle birlikte bulunan cesur bayanlara sahipler* " şeklinde olmuştur. Savaşlara katılan İskit kadınları tıpkı erkekler gibi savaş taktikleri kullanmaktaydılar. İskit ordusu savaş taktiği gereği geri çekilirken bile at üzerinde dönerek çok keskin atışlar yapabilirlerdi. Bunu sadece erkekler değil, bayanlarda yapabiliyordu (P'yankov, 2002: 931). İskit kadınları ata binip ok atar, at üstünde kargı savururdu (Durmuş, 2012: 134). İskit kadını savaş meydanında bile erkeğin gerisinde durmamış, onunla beraber omuz omuza çarpışmıştır. Savaş meydanlarına inmeseler bile erkekler savaşla meşgulken, sürülerin ve evin idaresi kadınların üstlenmek durumunda olduğu bir görevdi. Bu nedenle kadınların silahlı olması ve onları kullanmayı bilmesi gerekiyordu (Sinor, 2002: 153). Tabi ki İskit kadınının, erkeğiyle eşit durumda çarpışabilmesi ve silah kullanmayı öğrenebilmesi için ta küçük yaşlardan itibaren en az erkeğin aldığı kadar savaş eğitimi alması gerekmektedir. Kadın ve erkeğin yaşam tarzı gereği aynı anda savaşması gerektiğinden buna hazırlıklı oluyorlardı. İskit kadını asker olarak yetiştirilmiş, silah eğitimi almıştı. Savaşlarda kadınların sayısı ve kuvveti önemli bir unsur olmuştu (İnan, 1975: 25). Bu durum kadının eve kapalı, sadece ev işleriyle uğraşan bireyler olmadığını göstermektedir.

Ceza uygulamalarına göre, İskit Kralı, emri altındakilerden birine suçu dolayısıyla ölüm cezası verdiği zaman, suçluyla beraber varsa erkek çocukları da öldürülür ancak kız çocuklarına dokunmazdı (Herodotos, 2006: 322). Sebebinin net olarak bilmediğimiz bu uygulamada kin ya da kan davası güdülmesinin önüne geçilmek istenmiş ya da ceza bir soy kurutma cezası olduğu için kız çocukları tehdit unsuru olarak görülmeyip idam edilmemiş veya kadınlara pozitif ayrımcılık yapılmış olabilir.

İskit toplum yapısındaki kadının bu özgür ve aktif konumu evlilik konusunda da kendisini göstermiştir. Levirat âdetinin bu dönemde var olduğunu görüyoruz. Oğullar çoğu zaman babalarının eşlerini miras olarak alıyorlardı. Koca öldüğü zaman eşlerinden biri de onunla beraber ölmek zorundaydı. Bu uygulamanın, dönemin inancı gereği olarak, öteki dünyada kocasına arkadaşlık etmesi anlayışıyla ilgili olduğu düşünülmektedir (Memiş, 2012: 63). İskit kadınları bir düğün ya da şenlik sırasında kendisine uygun gördüğü erkeğe şarap badesi sunarak seçimini belirtirdi. Nikâh geleneklerine göre ise damat ve gelin sembolik bir savaş düzenlemekteydi ve bu savaşı damat kazanmak zorundaydı (P'yankov, 2002: 931). Her ne kadar evlilik konusunda özgürlük ve gönüllülükten bahsetsek, savaşta üç düşman öldürmedikleri sürece bekâr kalmak zorunda olduklarını da biliyoruz (Durmuş, 2012: 134). Şüphesiz bu durum dönemin ve yaşanan coğrafyanın şartlarının oluşturduğu durumlardan biridir.

Hun ve Göktürk Dönemlerinde Kadın

Hun ve Göktürk devletlerinde de kadın bağımsız bireyler olarak hayatını yaşamıştı. Bu devrelere ait bilgiler kadının da erkeği ile beraber aynı iş ve hakka sahip olduğunu belirtmektedir. Türk kadını aile hayatında erkekle eşit durumdadır yani ana, baba ve çocuklardan aynı derecede sorumludur.

Yönetimdeki Türk kadını örneklerini bu dönemde bolca bulmak mümkündür. Asya Hunları zamanında, Çin İmparatorlarından Kao devrinde, kendisi bir kurtuluş ümidi bulmak ve Mete'nin Hatunu'nun aracılığını elde edebilmek için, gizli olarak çok değerli hediyeler gönderdiğini biliyoruz (Ögel, 1981: 406). Bu rica üzerine Hatun, Mete ile konuşur ve onu ikna eder. Burada Çin İmparatoru'nun, Mete'nin Hatunu'nu kendisine denk sayarak muhatap aldığını, çare olarak gördüğünü ve yardım dilediğini görüyoruz. Gene Asya Hunları devrinde, Çinlilerle olan ilişkilerindeki belgelerde, Türk Hakanı yanında hatunun da resmen yer aldığı ve devleti bu ikisinin birden temsil ettiği yer almıştır. Daha sonraki dönemde Avrupa Hunlarına elçi olarak gelen Bizanslı yazar Priskos, Attila'nın huzuruna gittiğini anlatırken, Kraliçe Rekka'nın kendisini karşıladığını yazar (İnan, 1975: 26). Hun ülkesine gelen elçiler kraliçeye de hediyeler getirirdi. Elçileri kabul edip görüşürdü. Hükümdarın eşi olan hatundan başka kadınların da devlet teşkilatında yeri vardı. Attila'nın kardeşi Bleda'nın ölümünden sonra, eşi buldukları köyün yöneticisi olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2001: 151). Ayrıca Hunlarda hatunlar, sarayda devlet adamları gibi eğitilip yetiştirilir, komşu devletler ve devlet idaresi hakkında geniş bilgilere sahip olurlardı (Ögel, 1981: 408). Göktürkler devrinde kağanın karısı Hatun devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibidir. Emirnamelerin yalnız kağanın adına değil, kağan ve hatun adına ortak imza edilmesi, resmi yazışmalarda kağanın hatundan ayrılmaması buna bir örnektir (Gültepe, 2013: 181). Gene Göktürkler devrinde, 623 senesinin Ekim ayında İl Kağan, Çin'e elçi göndererek İmparator'dan kardeşinin bir Çinli prensesle evlenmesini rica etmiştir. İmparator buna karşılık, Ma-i şehrini kuşatmaktan vazgeçerse bu işin olacağını söyler. Bunun üzerine İl Kağan kuşatmadan vazgeçmek ister. Fakat karısı İçeng Hatun buna karşı çıkar, baskınlara devam edilmesi yönünde buyruk verir ve İçeng Hatun'un dediği olur. Bu konuda sayısız örneğe sahibiz. Saydığımız örnekler bize gösteriyor ki, Hun ve Göktürk devirlerinde kadın yönetimde erkek ile beraber bulunmakla kalmıyor, devletin çıkarlarının zedeleneyeceği durumlarda karar mercii olarak görülüp emirleri uygulanıyor ve yetkisi kağanın önüne geçiyor.

Yine Attila'nın Hatununun sarayda kendisine ait süslü ve gösterişli bir köşkte oturduğunu, kendi hizmetine bakan özel erkânı olduğunu ve Bleda'nın eşinin yönettiği köyün sahibesi olması (Ahmetbeyoğlu, 2011: 151) mülkiyet hakkına işaret eder. Asya Hunlarında olduğu gibi (Kafesoğlu, 2007: 229), Avrupa Hunlarında da kadın, erkeği ile beraber ordu birlikleri içinde hareket halindeki birliklerin bir ferdi olarak askeri alanda boy göstermiştir (İnan, 1975:26). Yeri gelmişken at binip, silah kullanan Göktürk kadını adına Çinli bir şair tarafından yazılmış şiiri de paylaşmak gerekmektedir ;

" *Genç kızlar at üstünde gülümsüyorlar,
Yüzleri yeşim taşından tepsi gibi kıpkırmızı,
Kuşları ve hayvanları avlamak için süratle geliyorlar,
Çiçekler arasındaki ay, eğer üstündeki gençleri mest etmiş. "* (Talışoğlu, Uykucu ve Salman: 158);

Evlenme konusunda ise önceki bölümdeki bilgilere ek olarak şunları söyleyebiliriz; Hunlarda ve Göktürklerde levirat usulünün yaygın olduğunu görüyoruz. Hunlarda, aile içi ilişki kurulmasına önlem olarak, dışarıdan hatta dokuz göbekten bağlı olmayan evlenmeye de dikkat edilirdi (Baykara, 2001: 154). Göktürklerde, yüksek bir mevkide olan bir kadın kendisinden aşağı durumda olan bir erkekle evlenemezdi. Kadın ve erkek eşit durumda olunca töre, isteyen erkeğe kızı vermeyi babaya emrederdi (Üçok, Mumcu ve Bozkurt: 33). Yine Göktürklerde, evlenme çağına gelen genç kız, kılıçla dövüşüp yendiği erkekle değil, yenildiği erkekle evlenirdi (İnan, 1975: 27). Bu adet de aynı zamanda Göktürk kadınının silah kullanma alıştırmaları yaptığını - silah kullanmayı bildiğini de göstermektedir.

Ceza uygulamalarına baktığımız zaman, kadının sosyal hayatını rahat sürdürüp tehditlerden uzak tutulması için caydırıcı cezalar verildiğini görüyoruz. Evli kadına tecavüz etmek veya zina yapmak ölüm cezasını gerektirir. Genç kızları baştan çıkararlarda hem ceza görür hem de o kızla evlendirilirlerdi (Üçok, Mumcu ve Bozkurt: 33; Avcı, 2012: 15). Bu uygulamalarla kadının onuru korunmaya çalışılmıştır.

Bahsedilen dönemden günümüze kadar gelen yazılı kaynaklar da kadına verilen öneme ve toplumdaki yerine dair bilgiler içermektedir. Göktürkler kültürüne ait, Türklüğün en eski ve en önemli eserlerinden biri olan Orhun Yazıtları'nın bir parçası olan ve 734 yılında ölen Bilge Kağan adına, 735 yılında oğlu Tenri Kağan tarafından diktirilen abidede geçen;

" *Yukarıda Türk Tanrısı, Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu yukarı tutup kaldırdı. "* (Ergin, 2003: 15)

İfadesinde, İltiriş Kağan ile İlbilge Hatun adları aynı cümlede eşit olarak kullanılmıştır. Türk milletinin yok olmaması için Türk Tanrısı tarafından verilen lütuf ikisine birden verilmiştir. Anne ile babanın yani kadın ile erkeğin aralarında - mecburi olan cümle içi sıralamadan başka - bir öncelik ya da farklılık belirtilmemesi ve bu derecede önemli bir görevin kadın ile erkeğe birlikte verilmesi dönemin Türk toplumunda cinsiyetçi ayrımın olmadığını düşündürmektedir. Kitabede geçen bir başka ifade de ise Bilge Kağan;

" *Sizler anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım "*

şeklinde hitapta bulunarak toplumda kadının isim sahibi bireyler olarak algılandığını göstermektedir. Sadece bu örnek bile bahsedilen dönemde kadının toplumsal mevkiini gözler önüne sermeye yeterlidir.

SONUÇ

Bozkır coğrafyasının yaşam şartları ile alakalı olarak Türk kadını, yaşadıkları dönemin genel anlayışının aksine temel ve gelişmiş hakların hemen hemen hepsine sahip olarak yaşamını sürdürmüştür. Kadınlar isim sahibi bireyler olarak, evlere hapsedilmemiş ve aktif olarak sosyal hayata katılımları sağlanmıştır. Kadın isim sahibi bireyler olduğu gibi, güzel sıfatlarla anılmıştır. Savaş meydanları dâhil hayatın her alanında erkeğiyle aynı noktada duran Türk kadını için eve kapatılmak açıklama yapmaya bile gerek olmayan bir konudur. Kadın kutsal ve temiz kabul edilirdi, mitolojilerinde, kâinatın yaratılışı konusunda bile üstün bir rol sahibidir. Ayrıca biyolojik yapısı gereği oluşan durumlar için kadın hor görülmez, basit sebeplerle cezalandırılmazdı. Bilindiği gibi kız evlat sahibi olmak kötü bir durum olarak görülmezdi. Bu şekilde özgür insanlar olarak, kişiler hukukunun sağlamış olduğu haklara sahip olmuşlardır.

Aile içindeki söz haklarına ek olarak, evlenme, boşanma, mülkiyet, miras ve varislik haklarına da sahip bulunmaları aile hukukunun gerekliliklerini de sağlamaktadır. Aile içi ilişkiye hiçbir şekilde sıcak bakılmazdı ve evlenme, miras ve diğer konularda açıklandığı üzere gelişmiş haklara sahipti. Eski Türkler, kadını bir alım satım nesnesi olarak görmek bir yana, savaşta düşman eline geçmesini bile büyük bir utanç sayıp, tek eşliliği ana prensip saymıştır. Cinsiyet ayrımı, ev içinde ya da iktisadi hayattaki ağır işlerin erkekler tarafında yapılmasından başka hemen hemen görülmemiş ve hiçbir devirde sosyal hayata kadını olumsuz etkileyecek şekilde yansımamıştır. Bu haklar toplu olarak ele alındığında günümüz anlayışı ile medeni hukuka sahip oldukları görülmektedir. Bilindiği gibi medeni hukuk özel hukukun en geniş koludur. Dolayısıyla eski Türk toplumu kadınların özel hukuk haklarına saygı gösteren bir toplum olmuştur. Bunun yanında gerek en üst düzeyde idari görevler gerekse memuriyet ve askerlik gibi devlet memuriyetlerinde de görevlerde bulunabilmeleri, kamu hukuku içerisinde de aktif olarak yer alabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla eski Türk kadını hem özel hukukun hem de kamu hukukunun tanımladığı hak ve görevlere büyük oranda sahipti.

KAYNAKLAR

- Ahmetbeyoğlu, Ali (2001), *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ahmetbeyoğlu, Ali (2014), *Sorularla Eski Türk Tarihi*, İstanbul: Yeditepe.
- Arsal, Sadri Maksudi (2014) , *Türk Tarihi ve Hukuk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Avcı, Mustafa (2012), *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Konya: Mimoza.
- Baykara, Tuncer (2001), *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: AKM Başkanlığı.
- Donuk, Abdülkadir (1980/81). Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih*, 33, 147-168.
- Durmuş, İlhami (2012), *İskitler*(4. Baskı), Ankara: Akçağ.
- Ergin, Muharrem (2003), *Orhun Abideleri*, Hisar.
- Gumilev, L.N (2013), *Eski Türkler*(4. Baskı), İstanbul: Selenge.
- Gültepe, Necati (2013), *Türk Kadın Tarihine Giriş*(2.Baskı), Ankara: Ötüken.
- Herodotos (2006), *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen (8. Baskı), İstanbul: İş Bankası Kültür
- İnan, Abdülkadir (1998), *Makaleler ve İncelemeler I* (3. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, Afet (1975), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*(3. Baskı), İstanbul: MEB.
- İzgi, Özkan (2014), *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kafesoğlu, İbrahim (2007), *Türk Milli Kültürü* (27. Baskı), İstanbul: Ötüken.
- Koca, Salim (2010), *Türk Kültürünün Temelleri 2* (3. Baskı),Ankara: Kültür.
- Memiş, Ekrem (2012), *İskitlerin Tarihi* (3.Baskı), Ankara: Altınpost.
- Komisyon, *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930),İstanbul: İstanbul Devlet.
- Sinor, Denis (2002), *Erken İç Asya Tarihi* (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Taşağıl, Ahmet (2014), *Göktürkler I-II-III* (2. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Rasonyi, Laszlo (1988), *Tarihte Türklük* (2. Baskı), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Roux, Jean-Paul (2013), *Türklerin Tarihi*(10. Baskı), İstanbul: Kabalıcı.
- Ögel, Bahaeddin (1981), *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özdener, Kadri Süreyya (1988), İslam Öncesi Türklerde Kadının İçtimai Yeri, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları*, 22, 225-235.
- P'yankov, Igor Vasilyeviç (2002),Sakalar, *Türkler Ansiklopedisi c.1*, Ankara: Yeni Türkiye.
- Üçok, Mumcu ve Bozkurt (2011), *Türk Hukuk Tarihi*(15. Baskı), Ankara: Turhan.

Extended Abstract

Since the dawn of history, man and woman have lived complementing each other in various ways in order to survive. During this complement, sometimes men, sometimes women were, based on their gender, forced into labour, and other times they co-existed as equals. We can see that in some eras and cultures, women were at the forefront, even seen divine and turned into goddesses in matricentric societies. We can also see that in other eras and cultures, women were in the background, obligated to live their lives as an unvaluable or tradable object and a being with no rights at all. We know that these changes in the status of women varied based on time, geography and the cultural features of the society. In this work, the perception of women in the very first Turkic states will, in the light of factors mentioned above, be reviewed through available resources and research. Firstly, we need to specify what we mean by the first Turkic states and in which era and reason they took place.

By first Turkic states we generally mean the states of Scythian, Hun and Göktürk. There have been three views on the origin of Scythians based on research and archeological discoveries. These are that they are of Persian origin, that they are of Slavic origin and that they are of Ural-Altai origin. When these discoveries and the language, religion and traditions are examined, the view that they are of Ural-Altai origin is the most strong among the three views. Many valued scientists such as Niebuhr, Mordtmann, Minns, Franke, Meyer, Ruben, Aarsal, Günaltay, Togan, Kırzioğlu, Guboğlu, Tarhan, Ögel, Oztuna, Koca have accepted that Scythians are of either Ural-Altai or Turkic origin. Archeological discoveries show that they originated in Central Asia in 8th Century B.C., and in 7th Century B.C. they were a major power. These discoveries also indicate that they lived in the area from the Danube River up to western borders of China. Huns have formed two states, one being the Great Hun Empire and the other European Hun State. Huns, who were the first to successfully gather all Turkic people under their flag, were one of the main factor of the migration of tribes which shaped the ethnic structure of today's Europe. The information on Huns have existed for a long time in Chinese sources. We know that they were involved in an international treaty in 318 B.C. and it has been accepted that they were founded around 220 B.C. in the era of Teoman. When we accept this date as the beginning and the fall of European Hun State in 496 as the end, we can say that, though as different states, the Huns were a political presence from Central Asia up to Central Europe. As for Göktürks, who were the first in history to use the name Turk in the name of their state, we see that they were founded between 542 and 552 in the era of Bumin Qaghan and that they ruled in Central Asia and China up until their fall in 745. This is mainly the era and region to be examined by this paper and it takes place a timespan of approximately 1000 years in an area from China up to Central Europe.

While we do not mean to compare, having a look at the perception of women in different cultures will allow us to judge the status of women in Turkic states more correctly. In Chinese culture, women were not considered human and they were not named. No women past the age of 10 would be allowed outside. In Persia during the Sassanid era, men were allowed to marry their sisters. Women in the families were not respected. Before Islam, in Arabic societies it was a tradition to bury women as children alive. An Australian man could kill his wife if he saw her lying in his bed during her period. Women could be killed if she walked in the room where men were eating. In old Hindu law, women did not possess any rights in the matters such as marriage or inheritance. They were considered to have weak characters and bad morals. In England, men had the right to sell their wives between 5th up to 10th Century. Women were not allowed to touch the Bible.

In the first Turkic states, who took place around the same age if not earlier, women were not a passive group with no rights. They always had a place in social, political and military life. Women had freedom and there were no gender discrimination. There were women in the uppermost stage of the state as governors. In any household they had an equal say with men. They charged against the enemy on horseback, with their swords drawn among men in battlefields. They possessed rights of marriage, divorce, inheritance and property. We can also see that traditions damaging women's honour such as marriage in the family or polygamy were avoided.

In the states mentioned, women were shown respect worthy of knights. A son who entered the pavilion would greet his mother before his father. The importance and status of women impacted the language and good and positive adjectives were attributed to women. When we take a look at the mythology, we see that women had a significant part in creation. In the very first written text of Turkic people, women took their place as individuals of great tasks and responsibilities. Women were not regarded as an object that can be bought or sold, or a group that possessed no rights. In their society, Turkic women were both mothers, wives, sisters and governors diplomats and soldiers.